

A létige szerepe az osztjában és a vogulban.

A magyarban a létigét csak akkor használjuk, ha tartalmaz, tehát egyrészt akkor, amikor létezését fejez ki (pl. A fán egy madár *van*. Hol *vagy*? Itt *vagyok*.), tagadólag ilyenkor *nem*, *né*, a 3. személyben *nincs(en)* használatos (pl. A fákon már *nincs* levél. Itt *nincs* senki.); másrészt akkor, amikor nem létezését fejez ugyan ki, de módjel, időjel, személyrag szerepét tölti be (pl. Csak egészséges *volnék!* Légy óvatos! Barátom *voltál*. Beteg *vagyok*. De keményszívű *vagy!* Ismerőseid *vagyunk*. Boldogok *vagytok*.), tagadólag ilyenkor *nem*, *ne* használatos (pl. *Nem* az *vagyok* már, aki voltam. *Nem vagy* már beteg? Csak *ne volna* oly kemény ez a kenyér! *Ne légy* könnyelmű!). Az utóbbi esetben a létige a mód, az idő, az egyes- és a többesszámi 1. és 2. személyű alany képzetével egészíti ki valamely névszó alanyesetét, tehát ennek kiegészítője, de nem megfordítva, ahogy manap mondani szokták: az állítmányi névszó kiegészíti a létige képzettartalmát. Egyes- és többesszámi 3. személyű alanyra vonatkozólag az utóbbi esetben a *van*, *vannak* igealakok nem használatosak, ezek az igealakok ugyanis azonfölül, hogy ilyenkor létezését nem fejeznek ki, általában véve a módnak, az időnek, az alany személyének képzetét sem fejezik ki, az állítmány és az alany pusztá viszonyát pedig a magyarban nem szokás kifejezni külön igealakokkal, az ú. n. kopulával, hanem a hangnyomatéknak a mondatban való megfelelő elosztásával stb. A *van*, *vannak* igealakoknak tehát a magyarban rendesen nincsen ú. n. kopula-szerepük, miként az idg. nyelvek legtöbbjében az *est*, *sunt* stb. igealakoknak. A *van*, *vannak*, *nincs(en)*, *nincsenek* igealakok a magyarban csak akkor használatosak kopula szerepében, ha az állítás vagy a tagadás nyomatékos, azaz ha a mondatban kifejezett ítélet tartalmának igaz vagy nem igaz voltát vagyis az ítéleti élmény elismerési vagy elvetési mozzanatát erősen ki akarjuk emelni. Pl. *Van* a mi lovunk olyan győzős, mint a tietek, LEHR, Toldi magy. 1882. 231. 'Nem volt ilyen kedvem, *van* száz eszten-

deje. ARANY, Toldi X, 20. *Nincs ő* még húszesztendő. A létezést ki nem fejező *van, vannak, nincs(en), nincsenek* igealakok nem magának a mondatalkotásnak, azaz az állítmány és az alany egymásra való vonatkoztatásának, hanem az ítéleti élménynek nyelvi kifejező eszközei. Az ítéleti élmény és a mondat bizonyos határig azonos lelki folyamat, de az ítéleti élmény és a mondat fogalma nem fedi egészen egymást, az ítéleti élményben valamivel több van, mint a mondatalkotás alkalmával végbemenő lelki élményben. A mondatalkotás veleje abban van, hogy egy egységes tudattartalmat, ú. n. teljes-képzetet szándékosan alkotó elemeire tagolunk s ezeket az alkotó elemeket egymásra vonatkoztatjuk, egymással logikai viszonyokba állítjuk. Az ítéleti élményben ugyanez a lelki folyamat szerepel, de hozzájárul még az ítélő alany állásfoglalása ezen alkotó elemek egybetartozására vonatkozólag: az állítmány és az alany viszonya valóban érvényes-e vagy nem, tehát a meggyőződés, az elismerés, igaznaktartás vagy az elnemismerés élménye. A mondat művoltához csak az alany és az állítmány pusztá viszonyítása szükséges. Ha az elismerés vagy az elnemismerés ítéletbeli élményét a beszélő nagyon ki akarja emelni, akkor azt nyelviileg is kifejezésre juttatja a létige hangsúlyosabb alakjaival (magyar: *van, vannak*, tagadólag néha: *nincs, nincsenek*, de rendesen hangsúlyos *nem*; idg. *est, sunt* stb.), egyébként nyelviileg nem jut kifejezésre, csak az ítélő alany tudatában van adva. Az idg. nyelvek legtöbbje akkor is használja a létigét az egyes és a többes szám 3. személyében is, amikor a beszélő nem akarja nyomatékosan kifejezni ítéletbeli meggyőződését: az alany és az állítmány viszonyának elismerését vagy elnemismerését. Ilyenkor a létige nem nyomatékos, csak egy névszói fogalom állítmányi vonatkoztatását, viszonyba állítását fejezi ki. Az utóbbi esetben a magyarban az egyes és a többes szám 3. személyében nem használjuk a létigét, a névszó egymagában is lehet állítmányi szerepű, a létige nélkül is kifejezheti egy fogalomnak állítmányi viszonyítását. Eredetileg a magyarban az egyes és a többes szám 1. és 2. személyében sem használták a *vagyok, vagy, vagyunk, vagytok* igealakokat olyankor, amikor nem fejeztek ki létezést, eredetileg tehát így mondták: *Beteg én, beteg te, beteg(ek) mi, beteg(ek) ti*. A mai állapot (*Beteg vagyok (vagy), betegek vagyunk (vagytok)*) már újabb fejlődés eredménye. Sőt amikor létezést fejez ki a *vagyok, vagy, van* stb., akkor is a létige nélküli szerkezet eredetibb, mint a létigés: *Hol a késem?* → *Hol van a késem?* Arra

vonatkozólag, hogyan került bele mindkét fajta szerkezetbe a *vagyok*, *vagy* stb., l. a szerzőnek értekezését: A finnugor mondat őstörténete: MNy. XXIII. 328.

Az osztjákban és a vogulban is egészen olyan állapot uralkodik ma a létige használatában, amilyen a magyarban, de az osztják és a vogul létige a használatának kifejlődése nem történt egészen ugyanazon a módon, amilyen a magyar létigéé.

I.

Az osztjákban és a vogulban ma gyakran szerepel állítmányul valamely névszó alanyesete a létige nélkül, mégpedig a magyar-tól eltérőleg gyakran az egyes és a többes szám 1. és 2. személyére vonatkozólag is, amikor a magyarban rendszerint már nem névszói állítmányt használunk, hanem az állítmányi névszót a *vagyok*, *vagy*, *vagyunk*, *vagytok* igealakokkal kapcsolatosan használjuk, azaz igei-névszói (verbo-nominalis) állítmány járatos.

Pl. O s z t j á k. Első vagy második személyű vagy arra vonatkozó névszói állítmány: *lābatmat χōs sīt mē* ,a hetedik csillag az én (vagyok)'. FgrF. 15: 91. *nyy nym̄s̄y-ki* ,ha te okos (vagy)'. Uo. 26. *īēna' nyy* ,igazán te (vagy)? Uo. 124. *χōnt̄y-mou ēuālt̄ īy'am kūt χuī min sī* ,a Konda vidékéről járt két ember mi (vagyunk) im'. Uo. 145.

Harmadik személyre vonatkozó névszói állítmány: S z e m é l y n é v m á s : *pūm-χorbi-χoī loy tūm* ,a Fűforma-ember ez itt ő'. Uo. 123.

F ő n é v : *ittam ēuī ūīyem nīy* ,im a leány vett nő (= feleség)'. Uo. 21. *nants̄l̄i : χuī-ñaur̄em* ,látta: fiúgyermek'. Uo. 7. *mola key, mola iux, sī ośl andām* ,kő-e vagy fa, nem lehet tudni'. Uo. 50. *kill̄en-ki, mola ād̄em* ,ha elküldöd, mi rossz (az)? Uo. 149. *χoī ñaur̄em* ,kinek a gyermeke? Uo. 123. *tōrām p̄ard̄em kol̄ȳet* ,az isten rendelte rénszarvasok (azok)'. Uo. 36.

M e l l é k n é v : *malaī ād̄em* ,miért (volna) rossz?'. Uo. 165. *sīt p̄a īem* ,ez is jó'. Uo. 38. *yul-ki, mēt īem* ,ha nagy, annál jobb'. Uo. 130. *loy χāt̄l χolna tal̄y* ,az ő háza még egész'. Uo. 49. *moȳel kut χoy* ,a földje köze hosszú'. Uo. 167. *laul̄ n̄aȳi i n̄yχoīel n̄aȳi* ,a lova fehér, az embere is fehér'. Uo. 111. *josl iux̄y* ,az út fás'. Uo. 26. *or-ken̄ȳ azāt si-mvr̄t̄ yoīȳy* ,az erdei rénszarvas egészen olyannyira zsíros'. Uo. 17. *key sī χōr̄aspi* ,a kő olyan forma'. Uo. 51. *°ojanget, madet romet* ,boldogok, akik szelídek'. NyK. 11: 174.

M e l l é k n é v i i g e n é v : *χoīna luȳd̄emat* ,kitől vannak megszámlálva? FgrF. 167.

Névmás: *ĩsɣəm arət si* ,a beszédem mindössze ez'. Uo. 11. *mĩ laɣəm tãm* ,az én lovam ez'. Uo. 61. *tãm lãsmən* ,ez a nyájunk'. Uo. 41. *sit mola* ,ez micsoda?' Uo. 65. *nəmən mola* ,a neved mi?' Uo. 111. *mola ĩázɣy* ,mi (milyen) az újság?' Uo. 73. *sit molãjet* ,ezek mik?' Uo. 13.

Számnév: *mur ar* ,a nép sok'. Uo. 39. *ĩ at simal* ,egy éjjel is kevés'. Uo. 42. *si imĩ ĩayrẽmlãl arət* ,ennek az asszonynak gyermekei sokak'. Uo. 22.

Vog. Első vagy második személyű vagy arra vonatkozó névszói állítmány: *†akim-ãs, alãm am* ,bácsika, az íme én (vagyok)'. VogNGy. 2:127. *†xajtnẽ xum amki ti* ,nászoló férfi is magam (vagyok) ím'. Uo. 4:31. *†akim-ãjkũ nay* ,bácsim, te (vagy)?' Uo. 2:24. *†jãgã nay ti* ,te (vagy) ím az apja'. Uo. 85. *†mĩrsusnẽ-xum nay ta* ,a világyügyelő-férfi te (vagy) ím'. Uo. 117. *†man rūpĩtẽnẽ mãxum* ,mi dolgozó nép (vagyunk)'. Uo. 4:334. *†man ĩs akw' ti ĩlẽm-xglũst* ,mi is éppen úgy emberek (vagyunk) ím'. Uo. 144. *†man šakha ogrĩnšt* ,mi mindnyájan anyai rokonok vagyunk'. VogNyjár. 105. *†mẽn rãwn'-uĩĩnš* ,mi (ketten) rokonok vagyunk'. Uo. 7. *°nan cãch mane* ,ti a föld sava (vagytok)'. NyK. 9:114.

Harmadik személyre vonatkozó névszói állítmány: Személynévmás: *†mir-susnẽ-xum taw ta* ,a világyügyelő férfi ím ő'. VogNGy. 2:118.

Főnév: *†ti mat kulĩy jã tẽl* ,ez valami őrdőgi folyó bizonyára'. Uo. 1:5. *†rus kër akw' sam* ,törékeny vas az egyik szem'. Uo. 28. *†tan vońsũl raxtõt* ,azok mindhiába csak agyagdarabok'. Uo. 1:131. *†tan jãl-puwinšt* ,ők atyafiak'. VogNyjár. 105. *†tẽn ĩũpĩnš* ,ők (ketten) nászszülők'. Uo. 7.

Melléknév: *†naxẽn ĩgmẽs* ,neked jó'. VogNGy. 1:143. *†sõl ĩgaz!* Uo. 1:17. *†mã akw'-mũs turmẽn* ,a föld egyre sötét'. Uo. 1:128. *†šãmã jãnĩyĩ* ,szemei nagyok'. Uo. 4:245. *†katãyẽm a-man xuripũĩ* ,kezeim vajjon minő ügyesek'. Uo. 1:6. *†akw'-mũs sam pãlõt* ,csupa félszeműek'. Uo. 1:9. *†an-ta sunẽ'it* ,most is boldogok'. Uo. 2:75.

Melléknévi igenév: *†ti ur saka lũlĩy* ,ez a hegy igen magas (tkp. álló)'. VogNyjár. 30.

Számnév: *†As-sĩr xulẽm saw* ,obi fajta halam sok'. VogNGy. 1:149. *†ur-pumã mošsũ* ,hegyi füve kevés'. Uo. 156.

Névmás: *†usnẽ mãm ti* ,hálóhelyem ez'. Uo. 1:15. *†josãyẽn tĩg'* ,*ĩgutẽn ti* ,ezek a te hótalpaid, ez a te íjad'. Uo. 2:22. *†tĩtĩ*

həxor 'ez mi?' Uo. 4:401. *†tinä manēr* 'az ára mi?' Uo. 342. *†aššērū pušn narķin* 'vagyona mind a tied'. Uo. 1:121.

De e mellett az eredeti névszói állítmányú szerkezet mellett nagyon gyakran előfordul az osztjában és a vogulban az egyes és a többes szám 1. és 2. személyére vonatkozólag igei-névszói (verbo-nominalis) állítmány is. Ilyenkor az osztjában a létige *ōšəm* 'vagyok', *ōšən* 'vagy', *ōštī* 'vagytok', *ōsmən* 'mi ketten vagyunk', *ōštən* 'ti ketten vagytok' alakjai valamely névszó alanyesetével igei-névszói állítmányt alkotnak, a vogulban pedig a létigének *†ōšəm* 'vagyok', *†ōšən* 'vagy', *ōsmən* 'mi ketten vagyunk' alakjai. A többes szám 1. személyére nem találtam adatot az osztjában, a többes szám 1. és 2. személyére, továbbá a kettős szám 2. személyére sem a vogulban. Ezek az igealakok ilyenkor nem fejeznek ki léte-zést, csupán az egyes- és a többes-zámi 1. és 2. személy képze-tével egészítik ki az állítmányi névszó képzettartalmát. Egyes- és többeszámi 3. személyben a létige ily -s képzős alakjai nem for-dulnak elő ily szerepben sem az osztjában, sem a vogulban, az egyes és a többes szám 3. személyében rendszerint névszói állít-mány használatos. Ez az osztják-vogul állapot megegyezik a magyar-ral, itt ugyanis szintén csak egyes- és többeszámi 1. és 2. személy-ben alkotnak a létige alakjai (*vagyok, vagy, vagyunk, vagytok*) vala-mely névszó alanyesetével igei-névszói állítmányt. Pl. O s z t j É. *mù táus ōšəm* 'én tunguz vagyok'. FgrF. 15:37. *mù soxta-uāzəy xān ōšəm* 'én az agyagvárosi király vagyok'. Uo. 113. *нны уолəy xoi ōšən* 'te ugyan derék ember vagy'. Uo. 74. *нны молə moy xān ōšən* 'te micsoda föld királya vagy?' Uo. 113. *xoidəy ōšən* 'ki(cso-dánk) vagy?' Uo. 80. *xər žoutməy ər ōrt ōštī* 'rénbika lövő sok fejedelemlős vagytok'. Uo. 142. *nin xoidəyən ōštən* 'ti ketten ki-csodák vagytok?' Uo. 37.

V o g. *†jūmən pērtəm kītəm pū pātəm neu āšən* 'az atyánknak eladott száműzött fi nyilván te vagy'. VogNGy. 4:364. *†ām āšəm* 'én vagyok'. Uo. *†ām vēr-khər āšəm* 'én fiatal vagyok'. Uo. 354. *†jorlə nē ōšəm* 'árva nő vagyok'. Uo. 264. *†narķi akw tox aliy āšən* 'éppoly édes vagy magad is'. Uo. 65. *†nāi khwən-nē-sē-nār ōšən* 'te kicsoda, micsoda vagy?' VogNyjár. 198. *†min nūpiš ōsmən* 'mi ketten nászrokonok vagyunk'. Uo. 105.

Az a kérdés, hogyan hatoltak bele az osztjában és a vogul-ban az eredeti névszói állítmányú szerkezetbe a létige *ōšəm*, *ōšən* — *†āšəm*, *†āšən* stb. alakjai. Hogy a létige ezen alakjainak az

eredeti névszói állítmányú szerkezetbe való belehatolását megmagyarázhatjuk, először is alkotó elemeikre kell szétbontanunk ezeket az alakokat. Vannak az osztjában és a vogulban *-s* képzős igealakok (osztjÉ. **ol s-* > *ös-*; vogÉ. *āl-s > *ās-*), melyeknek föltételes jelentésük van, pl. osztjÉ. *manda māzəs* ,menni kellene'. FgrF. 15:133. *aǰilta kätllta ǰermən ös* ,lassan kellett volna megfognunk'. Uo. 20. *molti ǰiw-nur kēpa taisēmen* ,ha valami apai bosszúokunk volna is'. ONGy. 44. *ādələmən toǰǰina ösmən-ki, ǰəm ös loln* ,ha külön helyen volnánk, jobb volna'. FgrF. 15:44. *mā tādä tām ösem* ,én itt volnék im'. Uo. 4, 57. *manēmna ǰanitta šal' ösən* ,nekem téged látnom fájna (tkp. sajnálat volnál)'. Uo. 122. Vö. NyK. 40:75, 61, 17, 17:136. Vog. †*ertəm am akw'-mūs tül āsēm* ,mintha én mindig csak rossz volnék'. VogNGy. 4:140. †*näinən oqt tēxtwēsēm-ke, äǰtwēsēm-ke* ,ha te nem táplálnál, ha te nem itatnál'. Uo. 2:376. †*ǰaməs mäsne oqt ässēm-ke: ǰaməs mäsne mäǰin!* ,ha jó öltözékem nem volna, jó öltözéket adj nekem!' Uo. 2:377. Vö. VogNyjár. 41. Ezeket az *-s* képzős föltételes jelentésű igealakokat alakilag azonosoknak szokták venni az *-s* képzős praeteritumi alakokkal, s az *-s* képzőt bennük mozzanatos képzőnek (BUDENZ, UA. 356. SETÄLÄ, TuM. 170–171. NyK. 34:219. 40:17. VogNyjár. 42.), melynek intenzív jelentéséből könnyen magyarázható szerintük a föltételes jelentés is. E fölfogással szemben ma az osztják és a vogul praeteritum *-s* jelét nem tartjuk mozzanatos képzőnek (SZINNYEI, Fgr. Spr.² 124. NyK. 33:251.), hanem igenévképzőnek (fgr. **-š* ~ **-ž*), a praeteritum tehát személyragos igenév. Így tehát a szóbanforgó osztják-vogul föltételes jelentésű *-s* képzős igealakokat el kell választanunk az *-s* képzős praeteritumi alakoktól. Az *-s* képzős praeteritumi igealakokon kívül (osztjÉ. *ösəm* ,valék', *ösən* ,valál'; vog. †*ālsēm* ,valék', †*ālsən* ,valál') vannak az osztjában és a vogulban *-s* képzős mozzanatos igealakok is (osztjÉ. *ösəm* ,volnék', *ösən* ,volnál'; vog. †*āsēm* ,volnék', †*āsən* ,volnál', a vogulban tehát a létige mozzanatos-föltételes alakjai alakilag sem esnek egybe a praeteritumi alakokkal), ezeknek eredeti általános intenzív jelentésével könnyen társulhatott a föltételes jelentés képzete. Hasonló jelentésfejlődés történt a magyar *-né*, *-ná* óhajtó-föltételes módjel esetében is, itt az *-n* eredetileg szintén mozzanatos képző volt (BUDENZ, UA. 357. SZINNYEI, NyH⁶ 107. Fgr. Spr.² 125). Azt hiszem, az osztják-vogul igei-névszói állítmányú szerkezetben szereplő *ösəm*, *ösən* — †*āsēm*, †*āsən* stb. igealakok eredetileg mozzanatos alakokból fejlődött fölté-

teles alakok voltak, tehát eredetileg modális jelentésük volt: szerény, gyöngéd, félénk, kétségeskedő, enyelgő nyilatkozatot fejeztek ki: osztjÉ. *mà táus ōsam*, 'én tunguz volnék'. FgrF. 15:37. *†nax nēn am xūn q̄sēm*, 'a te nőd én hogyan volnék?' VogNGy. 1:11. Az ily igei-névszói állítmányú szerkezet pedig eredetileg értelmezős szerkezet volt, melyben a létige eredeti lét-jelentésében fordult elő, pl. *Bár a kenyér puha volna! Ha a víz meleg volna.* igei-névszói állítmányú mondatok eredetileg így voltak értve: Bár a kenyér, t. i. a puha kenyér, volna (=léteznék)! Ha a víz, t. i. a meleg víz, volna (=léteznék). Az értelmezőnek az állítmányhoz való odavonásával és a lét-jelentés elhomályosulásával az értelmezős szerkezetből igei-névszói állítmányú szerkezet keletkezett. Ez utóbbi szerkezetben idővel az *ōsam*, *ōsen* — *†q̄sēm*, *†q̄sēn* stb. igealakok modális jelentése elhomályosult, úgyhogy azután az ily igealakok már csak az 1. és 2. személy képzetével egészítették ki az állítmányi névszót, éppezért a modális jelentés ezen elhomályosulása után a 3. személyben többé nem használták az *ōs*, *q̄s* igealakokat, mert nem lévén bennük személyrag, a 3. személy képzetét sem fejezték ki. Tehát a 3. személyben eredetileg sem szerepeltek ú. n. kopulául a lét-jelentését elvesztett létigének -s képzős alakjai. A 3. személyben nincs igei-névszói állítmány sem az osztjákban, sem a vogulban, miként a magyarban sincs, hanem névszói állítmány. Ha a 3. személyű állítás nyomatékos, a létigének akkor sem az -s képzős alakjai, hanem *ol*, *q̄li* vagy *-l*, *-nt* képzős alakjai használatosak, miként utóbb látni fogjuk.

Egyes- és többesszámi 3. személyű tagadásban sem fordulnak elő közönségesen a létige -s képzős alakjai, hanem a névszó az osztjÉ.-ban *andām*, az osztjD.-ban *†ēndam*, a vogulban *ātīm*, *āti*, *ātū* tagadó határozószóval szerepel névszói állítmányul, miként a magyarban (pl. *A víz nem meleg*). Pl. Oszjtj.: *tōrām nax and ōsam*, 'nem vagy te isten'. FgrF. 15:4. *min uolūy nēyxoixēn and ōsmēn*, 'mi csak ilyen-amolyan emberek nem vagyunk'. Uo. 37.

Harmadik személyű tagadás: *°voχ xolīmītāta kon antom*, 'pénzt keresni nem könnyű'. VOLOGODSZKI szótárából. NyK. 17:170. *°nem moltū antom hañatīmot*, 'semmi sincs elrejtve'. NyK. 11:89. *†nuŷ mōxtan ēndam*, 'nem a te gyermekeid'. PATKANOW-FUCHS: Laut- u. Formenl. d. süd-ostj. dial. 157. *†tut us-pa pajet ēndamet*, 'ezek sem gazdagok'. Uo.

Vog. *†mät kōrēs űal oat ōsēm*, 'valami kimeredő orrú nem vagyok'. VogNGy. 4:267. *†qm ıq̄s at ōsēm*, 'én nem vagyok orosz'. VogNyjár. 216.

Harmadik személyű tagadás: $\dagger am \ddot{a}s\ddot{e}m \text{ o}q\ddot{t}im$ 'nem az én dolgom'. VogNyjár. 248. $\dagger m\ddot{a}t\ddot{e} \text{ l}ul \text{ o}q\ddot{t}i$ 'nem valami csúnya'. VogNGy. 4:384. $\dagger maxatim \text{ ? } \ddot{a}ti$ 'fel van öltözködve? nincs?' Uo. 172. $\dagger titi \text{ p}\ddot{e}x\text{-}\ddot{n}awr\ddot{e}m, \ddot{a}t\ddot{a} \text{ }\ddot{x}umit\ddot{a}n\ddot{e}l \ddot{a}ln\ddot{e} \text{ }\ddot{n}awr\ddot{e}m$ 'ez fattyúgyermek, nem férjétől való gyermek'. VogNyjár. 33. $\text{ }^{\circ}atinar \text{ ati } jole \text{ }\ddot{c}aptam$ 'semmi sincs elrejtve'. NyK. 9:115.

Ezek az osztják $\ddot{a}nd\ddot{a}m, \dagger\ddot{e}nd\ddot{a}m$, vogul $\ddot{a}fim, \ddot{a}ti, \ddot{a}l\ddot{a}$ alakok nemcsak tagadó határozószóul fordulnak elő így névszói állítmány tagadására, hanem *nincs* (non est) jelentésben tagadó igéül is. Az osztjákban $\dagger ant\ddot{i}, \text{ anta}$ is előfordul névszó tagadására. NyK. 17:165. Eredetileg azonban ezek az igealakok nem a létet tagadták (non est), hanem a pusztá tagadás képzetét (non) fejezték ki, s csak utóbb értették beléjük a lét tagadását, miként a magyar *nincs*-be is (*nem-és > *nëms > *nëncs > *nincs*). Ezek az osztják-vogul tagadó szók eredetileg a tagadó ige (e-, a) fgr. *-nt ~ *-nd gyakorító képzős származékainak fgr. *-m, *-k ~ *-γ képzős igenévi származékai: osztjÉ. *a-nda-* (vö. az osztj. -nt gyakorító képzőre, amely itt praesensjelül szerepel: NyK. 40:4) -m (vö. az osztj. -m igenévképzőre: NyK. 40:62); osztjD. $\dagger\ddot{e} \text{ nda-m}$. Vog. $\ddot{a}\text{-}t\ddot{i}$. (vö. a vog. -t gyakorító képzőre: NyK. 34:68. Az -nt denasalisatiója rendszeren csak szó végén szokott előfordulni, de néha máskor is: VogNyjár. 110. VogNGy. II. 3:744. Ez a -t lehet mozzanatos intenzív képző is: NyK. 34:218. Nyr. 13:149. A -t képző itt praesensjelül szolgál: VogNyjár. 256, 290) -m (vö. a vogul -m igenévképzőre: NyK. 34:429. VogNyjár. 121). Vog. $\ddot{a}\text{-}t\ddot{i}, \ddot{a}\text{-}t\ddot{a}$ (vö. a vogul -i, -ä igenévképzőre: NyK. 34:417). Ez az igenévképző néha lekopott a vogulban, miként néha más szóvégi -i is. A tavadai vogulban a létet az $\dagger ik\ddot{e}m, \ddot{a}ki, \ddot{a}k$ 'nincsen' (VogNyjár. 286) tagadó ige tagadja, de eredetileg ez sem a létet tagadta, hanem csak a tagadás képzetét fejezte ki. Ezek az utóbbi alakok az *i-, ä-* tagadó ige fgr. *-k ~ *-γ gyakorító képzős származékának -m, -i igenévképzős alakjai. Az -i képző itt is néha lekopott, miként az $\ddot{a}ti > \ddot{a}t$ esetében. A gyakorító -k képző itt praesensjelül szolgál, vö. VogNyjár. 286. Az $\dagger ik\ddot{e}m$ többes alakja az -γ képzővel (vö. NyK. 34:442. VogNyjár. 45, 129, 286, 295) továbbképzett töből való: $\dagger i\text{-}k\ddot{e}\text{-}mi\text{-}\ddot{x}\ddot{e}\text{-}t$ 'nincsenek'. Hogy a tagadó igéhez kétféle igenévképző (-m, -i) is járul az osztjákban és a vogulban, abban nincsen semmi szokatlanság, a mordvinban pl. háromféle igenévképző is járul a tagadó igéhez: fgr. *-p ~ *-β, *-š ~ *-ž, *-j (*-i): *a-f* 'nem', ered. 'nicht-end'; *e-i-ń, e-ž-i-ń* (a tagadó

ige praeterituma, vö. SZINNYEI, Fgr. Spr.² 122, 124). Hogy az osztják *andäm*, *antom*, [†]*éndam*, [†]*anti*, *anta* és a vogul *ätim*, *äti*, *ät*, *ät*, [†]*ikém*, *äki*, *äk* csakugyan *-m*, *-i* képzős igenévi alakok, s hogy az osztják *andäm* ([†]*éndam*) és a vogul *ätim* nem egyesszámi 1. személyű alakok, azt mutatja az a körülmény, hogy a középlovzai vogulban az [†]*oätém* alakhoz személyragok is járulhatnak: [†]*äm jun oätämém* ,én nem vagyok otthon', [†]*näu oätämén*, [†]*man oätémau*, [†]*nan oätämän* stb. VogNyjár. 121., továbbá többesjel: [†]*tan oätämét*. Uo. *ätimet* ,nincsenek'. NyK. 9:15. osztjÉ. *közäjlü xolna andämöt* ,a gazdáink még nincsenek'. FgrF. 15:49.; más képző: *ätij-ke* ,ha nem'. VogNyjár. 32. [†]*ikémijé-t*. Uo. 286.; ablativus rag: ^o*ma endamel* ,én-nemmel, nélkülém'. NyK. 11:99; lativusrag: *andümü jis* ,semmivé lett'. FgrF. 15:32. *andümü jisot* ,semmivé lettek'. Uo. 33.

A névszói állítmány tagadására szolgáló osztj. *andäm*, vog. *ätim*, *äti*, *ätä* igenevek eredetét a következő módon képzelhetjük el. Az osztjákban és a vogulban — miként a magyarban — 1. és 2. személyre vonatkozólag névszói állítmányon kívül igei-névszói állítmány is használatos, de a 3. személyre vonatkozólag rendszeren csak névszói állítmány. Pl. osztjÉ. *mü xän ösəm* ,én király vagyok'. *nyy xän ösən* ,te király vagy', *loy xän* ,ő király'. Ennek megfelelőleg a tagadó szerkezet így alakult: *mä xän and ösəm* ,én király nem vagyok', *nyy xän and ösən* ,te király nem vagy', *loy xän andäm* ,ő nem király'. A 3. személyben tehát a tagadó igét az állító szerkezetnek megfelelőleg névszói alakban használták, *-m*, *-i* képzős igenevet képeztek belőle (mintegy: nicht-end). Az osztják *andäm* és a vogul *ätim*, *äti*, [†]*ikém*, *äki* igenevekbe idővel beleértették a lét tagadását (non est), miként a magyar *nincs*-be is, pl. *Van ott valaki? Ném-és > nincs*. Itt a tagadó szó eredetileg nem a létet tagadta, hanem csak a tagadás fogalmát fejezte ki, s a lét fogalmát csak odaértették. Vö. *Elmegy? Nem*. (t. i. megy el.) Így az osztják *andäm*, a vogul *ätim*, *äti*, [†]*ikém*, *äki* és a magyar *nincs* tagadó létigékké lettek.

Az igék előtt szereplő osztj. *and*, *ant*, *an*, vog. *at* tulajdonképpen a tagadó igének (*a-*) fgr. **-nt* ~ **-nd* gyakorító, illetőleg **-t* mozzanatos-intenzív képzős származékának egyesszámi 3. személyű alakja, amely kiszorította az egyes szám 1. és 2. személyű és a többes szám mindhárom személyű alakját. Eredetileg tehát az osztjákban és a vogulban is ragozták a tagadó igét s a főige

valamely igenévi alakját tették melléje, miként a finnben ma is (dial.): *en annak* 'ich nicht gebender'. Mikor a tagadó ige egyes számi 3. személye kiszorította az osztják-vo gulban a tagadó ige többi alakjait, akkor a személyek megkülönböztetésére a főigét kezdték ragozni, miként pl. a finn népnyelvben (Nurmijärvi ben, vö. Nyr. 13:146): *ei ovat* 'úincsenek', *ei menevät* 'nem mennek'.

Éppoly *-m* képzős igenévi alaknak (vö. *álo-m*, *örö-m*), amilyen az osztj. *andäm* és a vogul *āim*, tarthatjuk a magyar *nēm* tagadó szót is. A *nēm* tagadó szó eredetileg csak az egyes szám 3. személyében szerepelt tagadó szól s csak névszói állítmány mellett, innen terjedt át a többi személybe és a többes számba is, továbbá igei állítmány tagadására is.

A *nē-* tagadó szó a szamojéd nyelvekben is igei természetű: személyragokat, mód- és időjeleket vesz föl, pl. a jurákban: *ni-m* 'én nem', *ni-n* 'te nem', *ni* 'ő nem' stb. CASTRÉN, Grammi. d. samoj. spr. 1854. 435. A tavgiban inchoativ képzővel: *ni-nde-m* 'én nem', *ni-nde-y* 'te nem', *ni-nte* 'ő nem' stb. Uo. 492. és CASTRÉN, Wörterb. d. samoj. spr. 1855. XXVI. Az utóbbi egészen olyan alak, amilyen az osztj. *and*, *ant* és a vog. *at*. A szamojéd tagadásban a főige CASTRÉN szerint minden személyben az imperativus egyesszámi 2. személyével azonos, ez pedig *-ku*, *-gu* képzős igenévi alak, mint a finnben: (*en*) *annak*. A *-ku*, *-gu* képző a szamojédban is lekopott, miként a finnben is legtöbbszörire. BUDENZ (NyK. 22:346) szintén igének vette a szamojéd *ni-* tagadó szót azon az alapon, hogy személyragok és időjelek járulnak hozzá; SZINNYEI (Volt-e a magyar nyelvnek tagadó igéje? Nyr. 13:145, 193) pedig a szamojéd *ni-*vel azonos magyar *nē-*ben keresett igetövet. SIMONYI a *nē* tagadó szót határozónak vette, ennek a *mi* határozatlan névmással való összetételéből keletkezett szerinte a *nēm* (*nē-mi) tagadó szó. SIMONYI azt vallja (A tagadásról: Alexander-Emlékkönyv, 1910. 616, Nyr. 13:241), hogy „a finn-ugorságban eredetileg a tagadásnak kétféle szerkezete divott: máskép tagadták az igeállítmányt s máskép a névszói mondatrészeket. Az igeállítmány tagadására a külön tagadó ige, a névszókéra ellenben a *ne* féle tagadó határozó szolgált. Az eredeti nyelvállapot úgy változott meg, hogy pl. a nyugati finnben s az észiben elejtették a külön névszói tagadást s erre a célra is a tagadó igét alkalmazták, más nyelvek csak a tagadó névmásokban őrizték meg a *ne* elemet, a magyar nyelv ellenben elvesztette a tagadó igét, s az igeállítmány mellett is a *nem* és *ne* szócskát hasz-

nálták. Ennek az általánosítására befolyással lehetett a honfoglalás-kori erős szláv hatás; a szláv nyelvek nem tesznek különbséget az ige és a névszó tagadása közt*. SIMONYI egész okoskodásának alapját megdönti az a körülmény, hogy a finnugorságban eredetileg nem volt külön igei szófaji kategória, hanem csak névszói. Tehát azt kell mondanunk, hogy a finnugorságban több szó szolgált a tagadás kifejezésére (*e, a — ne*). Az ige szófaji kategóriájának kifejlődése után mind az *e, a*, mind a *ne* igei természetűvé lett, t. i. fölvett igenévképzőket, igeképzőket, időjeleket, személyragokat. Mindkét tagadó igét egyaránt használták igék és névszók tagadására. Minthogy mindkettő ige volt, nem lehetne okát adni, miért használták volna egyik tagadó igét (*e, a*) csak az igék, a másikat pedig (*ne*) csak a névszók tagadására. Ezek közül a tagadó szók közül a *nē* a legtöbb fgr. nyelvben mindinkább háttérbe szorult, úgyhogy csak egyes nyomai maradtak meg, különösen a tagadó névmások és névmási határozószók előtt, ellenben a magyarban inkább a *nē*-t használták a tagadásra, s az *e, a* tagadó szó nyomtalanul kiveszett. Ha tehát az ige szófaji kategóriájának kifejlődése óta a *nē* az ige tagadására is szolgált, akkor a *nē* elterjedésében és általánossá válásában a SIMONYITÓL fölvett szláv hatásról nem lehet szó. A szamojedságban is többféle tagadó ige van, megvan a többi közt az *e*-tagadó ige is (*e-m, e-le-m* 'én nem', vö. t. *e-n, Ip. i-m* stb. SUS. Aik. XXX₅, 5, 34) és a *nē*- is (*nī-m* 'én nem' stb.), s az utóbbi egészen rendszeren szolgál igék, illetőleg a belőlük való igenév tagadására.

Az osztj. *ōsam, ōson* és a vog. **āsem, *āsēn* stb. igealakok helyett a létigének igenevei is alkotnak néha valamely névszó alanyesetével együtt igei-névszói állítmányt. Pl.: *-m* képzős igenév. OszjtjÉ. *mā xoī olmēm, and oštājam* 'hogy ki vagyok, nem ismernek'. FgrF. 15:116. *aī mandu mutrājaj olmēm* 'kis mandu, fortélyos vagy'. Uo. 41. *uolāy xoī olmēm* 'ugyan derék ember vagy'. Uo. 162. *xōlām oxpi mēy'k' nvy olmēm* 'hát te vagy az a háromfejű erdei manó?' Uo. 57. *ney kariššək nē ulmen* 'te egy kissé magasabb nő vagy'. ONGy. 37. *kāt oxpi mēy'k' olmal* 'kétfejű erdei manó az'. FgrF. 15:54. *tāus tōrām ēuolt uul olmal* 'a tunguz az istennél is nagyobb'. Uo. 39. *xān lauyūl: olmal* 'a király mondogatja: ő az'. Uo. 123. *ntšūmat olmēm* 'bolondok vagytok'. Uo. 49.

Vog. **tūjū-xumriš ālmēm-lū-xū* 'tavaszi emberke vagyok lū-chū'. VogNGy. 4:237. **am tamlē pupakwē-pupa ālmēm* 'én olyan bálványoscska-bálvány vagyok'. Uo. 204. **nay ur-mis-nāj ālmēm* 'te

hegyi manótól (származó) úri nő vagy'. Uo. 196. [†]*ti manér-sir man jām ālēm* 'vajjon ez miféle folyócskám volna?' Uo. 3:276.

-t képzős igenév. OsztjÉ.: *xo ortl ultem* 'férfi fejedelem vagyok'. ONGy. 35. *ney xo ulten* 'te ember vagy'. Uo. 165. *jēmāy vaj nōyen pā jena ši jēmāy oltal* 'szentséges állat húsdod is valóban szentséges'. ONGy. 237. *āzəl xoī oldal, loy xolna ant xōl'səllī* 'hogy ki az atyja, ő még nem hallotta'. FgrF. 15:160.

n képzős igenév. Vog. [†]*ti kuliy mat tūr ālnätä* 'ez valami ördögi tó'. VogNGy. 1:5. [†]*manū jamēs mā-saxl ālnätä* 'minő jeles földhalmocska az!' Uo. 3:242. [†]*Liraki jārīsēm ti ālnätä* 'Liraki folyócskám ím az'. Uo. 297. [†]*vārmēli jamēs ujkwē ālnätä* 'nagyon jó állatocska'. Uo. 4:342. [†]*lul ālnätä* 'az rossz'. Uo. 259. [†]*xātəl manū uliy ālnät* 'az a nap ó minő vigasságos'. Uo. 37.

Ily szerkezetben a létige igeneve creditileg létezést fejezett ki. Pl. a következő osztják mondatok: *mā ortl ultem. ney xo ulten*. eredetileg így voltak értve: Én, a fejedelem, létező (vagyok). Te, az ember, létező (vagy). → Én (mint) fejedelem létezem. Te (mint) ember létezel. Az értelmezőt az állítmányhoz vonták oda, így állítmányi névszó lett belőle. A létige igeneve az állítmányi névszó mellett elvesztette létjelentését s azután már csak az alany személyét fejezte ki. Az igei-névszói állítmányú szerkezet kifejlődése tehát az osztjákban és a vogulban kettős úton történt, egyrészt a létige föltételes jelentésű -s képzős alakjaiból lett ú. n. segédige az egyes és a többes szám 1. és 2. személyében, másrészt a létige igenévi alakjaiból az egyes és többes szám mindhárom személyében. A létige igenévi származékai az -s képzős származékoktól (*ōs*, *āš*) eltérőleg a 3. személyben is szerepelnek valamely névszó alanyesetével kapcsolatosan igei-névszói állítmányul, mert a lét-jelentés elhomályosulása után nem szűnt meg egészen a létige igenevének tartalmas volta, személyragja lévén, ugyanis a 3. személyű alany képzetét fejezi ki. Amikor pedig nincs személyragja az igenévnek, akkor a modális jelentés miatt (*volna*) használatos.

Nyomatékos, élénk állítás esetén a magyarban az állítmányi névszó mellett a 3. személyben is használatos a létige (*van*, *vannak*). Hasonló állapotot találunk az osztjákban és a vogulban is. Ha az állítás nyomatékos, élénk, akkor az osztjákban és a vogulban az egyes- és a többesszámi 3. személyben is használatos az állítmányi névszó mellett a létige, csakhogy nem a létige -s képzős alakjai (*ōs*, *ōsət*; *āš*, *āšət*), hanem *ol*, *āli* vagy igenévi alakjai; sőt

nyomatékosság esetén az 1. és a 2. személyben sem a létige -s képzős alakjai, hanem -l, -nt gyakorító képzős, illetőleg praesens-jelű alakjai vagy igenévi alakjai használatosak. Pl. OszjtjÉ.: *mà pàm-xorbi-xoi ollom* ,én a Fűforma-ember vagyok'. FgrF. 15:123. *p'im-tagar-törbi xoi ollom? ollom* ,a fű-gyékény-sapkás ember vagy? Vagyok'. Uo. 97. *tàmì nèxxo ol* ,ez ember'. Uo. 89.

Vog. *†jyin-tinir, aŕkwèn tinir āmp-uj ālilālèn* ,azt a drága apádat, drága anyádat, ebállat vagy!' VogNGy. 3:467. *†an nāi' pèl sārè vognè lèlèy tè olentan* ,most magad is nagy nehezen vagy életben'. Uo. 2:240. *†naxèn anèm mīkwè man telèn āli* ,hogy te engem odaadj, az micsoda dolgod (hogyan volna a te dolgod?' Uo. 4:32. *†ti-kèm nāklèt xūn āli sār* ,ilyenmi hogyan volna még baj?' Uo. 3:283.

Ha a tagadás nyomatékos, akkor az osztjákban és a vogulban *andəm, ātim* helyett *and ol, at āli* használatos az állitmányi névszó mellett. OszjtjÉ. *mà twjem nauřeməm and ol* ,az én bírtam gyermekem nem'. FgrF. 15:123. *nèxxoi and ol* ,ember nem'. Uo. 88, 50. *mouən lèp xou and ol* ,a földed onnan nem hosszú (már nincs meszsze)'. Uo. 164.

Vog. *†māšex i oqmp ākw' mauwpāi' at olā* ,a macska és az eb nem egyalakúak'. VogNyjár. 191. *°atinarel viš at olen judejskoj ušetnel* ,semmivel kisebb nem vagy a Judea-beli városoknál'. NyK. 9:15.

II.

A létezés fogalmát az osztjákban és a vogulban gyakran a létige nélkül csupán a határozóval fejezik ki, miként néha a magyarban is. Pl. *Hol a kardom? Itt a kezem!* Minden botnak *végén* feje. PÁZM. Préd. 30 a. *a' Borban* az igazság. Uo. 227. Még *ajakán* a csók, a bűnös. ARANY, TSz. 6:8. Két ifjú *térdel, kezökben* a lant. ARANY, Szondi. *Hol tüzes laptáid?* BALASSA 80. *Segélj, most* ideje. Uo. 122.

OszjtjÉ. *ou sılna xaydèš* ,az ajtó szélén lépcső (van)'. FgrF. 15:11. *āzel-ki tudā, āzel pèlā laylət* ,ha atyjuk ott (van), atyjukhoz szólnak'. Uo. 150. *si keŕ ilbina sārən or'gi put* ,ez alatt a kő alatt egy zürjén szurkos fazék (van)'. Uo. 13. *iln mur* ,lenn nép (van)?' Uo. *ittam xandj nèxxo uèlβəslədj pvrājel* ,itt (van) az osztják ember vadászati ideje'. Uo. 3. *kāməŋ uotàs* ,künn zivatar'. Uo. 28. *xada nauwardət, səda nauwardət* ,ott a békák, itt a békák'. Uo. 45. *sidi-ki, xodj iəm* ,ha így van, hát biz' jó'. Uo. 151.

Vog. †*naŋ-as tit* ,hát te itt (vagy)?' VogNGy. 1:24. †*kwol kitpāl-nūpēl akw-mūs vit* ,a ház két oldala felől víz (van)' Uo. 1:1. †*noŋor soj tu-jun* ,micsoda zaj (van) ott benn?' VogNyjár. 272. †*tārēm-poŋt šāt khušš* ,égbolton száz csillag'. VogNGy. 4:404. †*χalēnt lūpi* ,köztük fatörzs (van)' Uo. 386. †*om ekum khotē oŋt khgñšilēn* ,az én feleségem hol van, nem tudod?' Uo. 2:227. †*manērāyēn tit* ,micsodáid (vannak) itt?' Uo. 1:164. †*ilēl-ilēl tūjt-loŋmtēt* ,mítt-amott hófoltok (vaunak)' Uo. 3:345.

Ez a szerkezet nem a létige kihagyásával keletkezett, ez eredeti szerkezet, mint már a bevezetésben említettük. Ebbe az eredeti szerkezetbe szintén belekerült a létige, l. e fejlődés folyamatát a szerző értékczésében: MNy. XXIII, 333. Az osztjákban és a vogulban azonban az ily létigés szerkezetben közönségesen nem a létigének az igei-névszói állítmányú szerkezetben előforduló -s képzős alakjai (*ōsēm, ōsēn* — †*āšēm, †āšēn* stb.) használatosak, hanem a létigének *ollēm, ollēn, ol* — *ālēm, †ālēn, āl* stb. alakjai vagy igenévi alakjai, az -s képzős alakoknak ugyanis modális jelentésük van (*mā tudā tām ōsēm* ,én itt volnék, la!' FgrF. 15:4. *ādōlēmōn tvyāina ōsmēn-ki, iēm ōs loln* ,ha külön helyen volnánk, jobb volna'. Uo. 44. *si naurēm χōlōs-ki, wulβāslōy iāχ rōt andām ōs loln* ,ha ez a gyermek meghalt volna, a nagy-folyóági nép nemzetsége (már) nem volna'. Uo. 165.)

Pl. OsztjÉ.: *šimōs-molti qwəy χāt qwōlna ney χoŋi ollen* ,ilyenféle ajtós ház ajtajával te hogyan vagy meg?' ONGy. 159. *imi-χilī χōza ollu-ki, tal an' ioyōtl* ,ha az Asszony-unokájánál vagyunk, ellenség nem jön'. FgrF. 15:30. *loŋ χada ol* ,ő hol van?' Uo. 73. *naurēm kāmēn ol* ,a gyermek künn van'. Uo. 33. *χūtna nēyχo ol* ,a házban ember van?' *ol* ,van'. Uo. 102. *naurēmllām mā kāt pēl-gōmna ollōt* ,gyerrekeim az én két oldalamon vannak'. Uo. 91. *kāt lōn'trēn ollāzēn* ,két lúd van'. Uo. 45. *kāt iūχ ēuəl ūdēm χāβēm ol* ,két fából összerótt csónakom van'. Uo. 130. *sēmna an' nīda ēuəl ol* ,szemmel nem látható leánya van'. Uo. 115. *mōla ūāt χōs ol, azūt arūdōlna ōñzōsīlā* ,amennyi csillag van, mindvalamennyit kérdezd meg!' Uo. 75.

Határozó igenevek mellett is szerepel a létige, miként a magyarban is rendszeren: *ōyāl χōsman ol* ,a szánhoz van kötve'. Uo. 26. *iūχ kāt pēlōkna ām'βat iōman ollōt* ,a fa két oldalán ebek vannak megkötve'. Uo. 84. *wēt-iōy χuīōm pilna χōuēn lēzādūjman ollēm* ,ötven emberemmel régóta harcra fölkészülve vagyok'. Uo. 153.

A létige igenévi alakjai szerepelnek állítmányul: *seda pa keu olmal* ,itt megint kő van'. Uo. 13. *uas ilbina pan nul olmal* ,a város alján fövenyfok van'. Uo. 47. *ort isem sidi oltal* ,fejedelemhős öcsém van ime'. ONGy. 107.

Igenévi szerkezet: *tum töröm xada oldal mù and oslèm* ,ezen isten hol létét én nem tudom'. FgrF. 15:35. *sidi olden eüst xotl patlès* ,amint így vannak, a nap sötétedett'. Uo.

Vog. *†ãm q̄lēm tif* ,én itt vagyok'. VogNGy. 4:354. *†tif q̄lēm* ,itt vagy?' Uo. 348. *†taw q̄s xot q̄li* ,hát hol van ő?' Uo. 1:51. 4:372, 346. *†xot q̄le'it* ,hol vannak ők?' Uo. 4:171, 346. *†am sätēm vör-jiwēm q̄li* ,az én igémre termett erdei fám (ott) van'. Uo. 1:151. *†x̄x̄x̄ q̄li* ,ki van (ott)?' Uo. 2:300. *†t̄rēm majim pil q̄li* ,t̄rēm-adta gyümölcs van'. Uo. 1:165. *†om omk poq̄ltēm sgu ūli* ,nekem magamnak is sok van'. Uo. 4:372. *†nämtēn-ke q̄li* ,ha kedved van'. Uo. 2:127.

Igenév mellett szerepel a létige: *†kharāulēt furmā-khult ju-ūtēm ālet* ,az örök a toronyba vannak becsukva'. Uo. 4:346.

A létige igenéve szerepel állítmányul: *sunsitū: xarā paul q̄lnütū, xarū ūs q̄lnütū* ,nézi: egy tágas falu van (előtte), egy tágas város van (előtte)'. Uo. 2:19. *k̄r-ta'ülēl q̄lnütū* ,vaspáncélban (tkp. vasruhával) van'. Uo. 4:260.

A lét tagadására az osztjában rendszeren *andām*, a vogulban *ātim*, *āli*, *†ikēm*, *āki* szolgál. Eredetüket már láttuk.

Pl. OsztyjÉ.: *apsol andām* ,öccse nincs (ott)'. FgrF. 15:35. *nēmōza n̄yxo andām* ,senki sincs ott'. Uo. 10. *lil xolna andām* ,még lelke nincs'. Uo. 77. *səj azūt andām* ,semmi nesz nincs'. Uo. 93. Néha a létige is ki van téve: *ilta mantī kurəy kaltəm lu antom oltal* ,alant járó gyalogos lábnyom (itt) nincsen'. ONGy. 189.

Vog. *†taw ātim tot* ,ő nincs ott'. VogNyjár. 32, 121. *†āx khom oq̄ti* ,egy ember sincs'. VogNgy. 4:378. *†lū ātim, matēr ātim* ,lő nincsen, semmi sincsen'. Uo. 1:16. *†ow oq̄tim, sorēm oq̄tim* ,ajtaja (tkp. ajtó) nincs, tetőnyílás(a) nincs'. Uo. 4:376. *†nān q̄nšē'in?* — *atimakwē* ,van-e kenyered? — nincs kedvesem'. VogNyjár. 32. *†tuł āx-khən ikēm* ,ott senki sincsen'. Uo. 286. *†uxsal-khum ikēm* ,a rézember nincs meg'. VogNGy. 4:346. *†l̄rēm ikēm* ,utam nincs'. Uo. 403. *†ātū sūp, ātū n̄elm* ,nincs száj(a), nincs nyelv(e)'. Uo. 3:415.

A magyarban egyaránt a *vagyok*, *vagy* stb. igealakok használatosak mindkét fajta szerepben: mind az igei-névszói állítmány

esetében, amikor ezek az igealakok nem fejeznek ki létezését, hanem csak személyrag szerepét töltik be (pl. *Beteg vagyok*), mind a létezés fogalmának kifejezésére (*Hol vagy? Itt vagyok.*). A magyarban tehát a létige e két szerepe ugyanazon alakokhoz (*vagyok, vagy vagyunk, vagytok*) fűződik, az osztjákban és a vogulban azonban külön-külön alakokhoz. Az igei-névszói állítmányú szerkezetben szereplő létige paradigmája az osztjÉ-ban ez: *ōsam* ,vagyok', *ōsən* ,vagy'; *ōsu* ,vagyunk'; *ōstj* ,vagytok'; *ōsmən* ,mi ketten vagyunk', *ōstən* ,ti ketten vagytok'; a tavidai vogulban: *†q̄səm* ,vagyok', *†q̄sən* ,vagy'. (A többes szám 1. és 2. személyére nem találtam példát.) A létezés kifejező létige paradigmája az osztjÉ-ban ez: *olləm* ,vagyok, *ollən* ,vagy', *ol* ,van'; *ollu* ,vagyunk', *olltj* ,vagytok', *ollet* ,vannak'; *olləxən* ,ők (ketten) vannak'; a tavidai vogulban: *†qləm* ,vagyok' *qlən* ,vagy' *ql* ,van'; *qləu* ,vagyunk', *qlen* ,vagytok', *qlət* ,vannak'. Azonban a praeteritumban, a conditionalisban és az imperativusban az osztjákban és a vogulban is egybeesnek az igei-névszói állítmányú szerkezetben használt létigealakok a létezés kifejező létigealakokkal.

Az osztjákban és a vogulban a létigének igen gyakran ,él, lakik' jelentése is van. Főltűnő, hogy az *él* ige megfelelői az osztjávogulból nincsenek kimutatva (vö. NyH.⁶ 143.). Valószínű, hogy az osztjávogulban az *él* jelentésű igét kiszorította a rokon jelentésű (,van, létezik') létige, úgyhogy ma az *él* jelentés is a létige alakjaihoz (*ol*, *†ql* stb.) fűződik. Vö. a magyarban is: *Már két esztendeje a fiánál van* (= éldegél). *Csak éppen hogy van* (= él).

KLEMM ANTAL.